

ВЕРСКАТА СТРУКТУРА НА НАСЕЛЕНИЕТО ВО СОЛУНСКИОТ САНЦАК СПОРЕД ПОПИСОТ ОД 1568/69 г.

Солунскиот санџак чие постоење во административното уредување на Румелија се споменува уште во XV век, бил создаден со одземање територија од огромниот Паша санџак¹. Во различни периоди составот на овој санџак се менувал, но веќе во средината на XVI в. во негов состав постојано влегувале следните кази: Солун (тур. Selanik; гр. Thessaloniki), Аврет Хисар² (грч. Ginekokastron), Бер (тур. Karaferie; грч. Veria), Воден (тур. Vodine; грч. Edesa) и Енице Вардар (тур. Yenice Vardar; грч. Gjanica), денес сите на територијата на Р Грција.

Овие кази се опфатени и во пописот кој е главен извор за овој прилог и кој бил спроведен во 1568/69 г. Оригиналниот ракопис на овој попис се чува во Генералната катастарска дирекција (Tapu ve Kadastro Genel Mwdwrlw/w) во Анкара, поврзан во два тома³. Во првиот том од ракописот на пописот опфатени се казите Солун и Аврет Хисар, а во вториот том казите: Воден, Енице Вардар и Бер. Пописот е правен на стандарден начин, односно регистрирани се сите населени места со

---

¹ Д-р РАДОНЧИЌ, Јован, Ђурађ Кастриот Скендербег и Албанија у XV веку. СКА, Споменик ХСV, Други разред, 74, Београд, 1942, 277; БАБИНГЕР, Франц, Мехмед Освајач и негово доба, Нови Сад, 1968, 384; СТОЈАНОВСКИ, Александар, Административно-територијалната поделба на Македонија под османлиска власт до крајот на XVII век, Гласник на Институтот за национална историја, XVIII/2, Скопје, 1973, 129-145.

² Тоа е областа околу денешниот град Килкис (поранешен Кукуш), во североисточна Грција.

³ Првиот том го носи бројот 186 (392), а вториот 191 (393). Државниот Архив на Република Македонија (ДАРМ) располага со микрофилмови од овој попис кои се чуваат во фондот Тапу дефтери, со сигнатура: м.ф. 1345 и м.ф. 1346. Овој попис е достапен и во превод на македонски јазик во два тома: Турски документи за историјата на македонскиот народ (понатаму: ТДИМН). Опширен пописен дефтер за Солунскиот санџак од 1568/69 година, том IX, книга 1. Превод, редакција и коментар Д-р Александар СТОЈАНОВСКИ, Државен Архив на Република Македонија, Скопје, 2002; и: ТДИМН. Опширен пописен дефтер за Солунскиот санџак од 1568/69 година, том IX, книга 2. Превод, редакција и коментар Д-р Александар СТОЈАНОВСКИ, Државен Архив на Република Македонија, Скопје, 2004.

вкупниот број на жители, како и сите други места од кои државата собирала данок. Регистрираните лица се запишувани според нивните лични имиња и се поделени согласно нивната верска припадност. При пописот најпрвин се регистрирани муслиманите, без оглед на нивната бројност, потоа христијаните и на крајот Евреите, доколку ги има во соодветната населба. Притоа муслиманите се поделени во две групи: семејства, при што е регистриран само старешината (главата) на семејството, и неженети (mwceted). Кај христијаните освен семејства и неженети, постои и трета група - вдовици, односно семејствата чии машки старешини починале и како глава на семејствата се јавуваат жени. Имајќи ја во предвид ваквата структура на пописот, можно е приближно точно да се пресмета вкупниот број на жители во Солунскиот санџак, потоа да се определи бројноста на секоја верска заедница одделно и, конечно врз база на тие податоци да се направи анализа и да се донесат извесни заклучоци за некои демографски тенденции во Солунскиот санџак во соодветниот период, како и за некои специфичности поврзани со османлиското владеење со балканските простори.

Според пописот од 1568/69 г., во Солунскиот санџак имало околу 600 населени места во кои живееле вкупно 37.385 семејства. Од нив 26.770 биле христијански⁴, 7.408 муслимански и 3.133 еврејски. Покрај семејствата регистрирани се и: 15.456 неженети христијани; 2.554 неженети муслимани и 2.385 неженети Евреи. Според тоа, вкупниот број на жители во Солунскиот санџак во 1568/69 г. изнесувал 207.310 лица⁵ од кои 149.306, или близу 72% биле христијани, 39.954 или 19,3% муслимани и 18.050 или 8.7% биле Евреи.

Најбројна, сосема разбирливо, била Солунската каза, во која биле регистрирани и најголем број населени места - 226. Во нив живееле вкупно 117.945 лица од кои 72.548 или 61,5% биле христијани, 27.384 или 23,2% биле муслимани и 18.013 или 15,3% Евреи⁶. Оваа каза има неколку специфички поврзани со нејзината демографска структура. Прво: дури 68,5% од вкупното муслиманско население во Солунскиот санџак живееле на територијата на оваа каза; второ: целокупното еврејско население од Солунскиот санџак било концентрирано во оваа каза, односно во градот Солун и тоа е побројно и од муслиманите и од христијаните во градот

⁴ Во овој број се вклучени и 1.165 вдовички семејства.

⁵ Овој број е добиен со множење на бројот на семејствата и вдовиците со коефициентот пет и на така добиениот резултат е додаден бројот на неженетите. Интересно е да се напомене дека во некои населби бројот на неженетите го надминува бројот на семејствата.

⁶ ДАРМ, фонд Тапу дефтери, м.ф. 1345, сн. 6 б - 212 б; ТДИМН, том IX, книга 1, 25-529.

заедно; и трето: сите регистрирани јуручки семејства во овој санџак биле, исто така, жители на оваа каза.

Во казата Аврет Хисар со 77 населби, доминацијата на христијанското над муслиманското население била поголема. Наспроти 3.114 муслимани имало 19.632 христијани, или од вкупно 22.746 лица, 13,6% биле муслимани, а 86,4% христијани⁷.

Нешто поголем број на муслимани имало во казите Енице Вардар и Воден чии населби во овој попис се дадени заедно и чиј вкупен број изнесувал 141. Соодносот на муслиманското и христијанското население изгледал вака: муслимани - 7.124, христијани - 33.884. Значи од вкупно 41.008 жители на христијаните им припаѓале 82,6% од населението, а на муслиманите 17,4 %⁸.

Муслиманите биле најмалубројни во казата Бер во која биле регистрирани 135 населени места. Бројот на муслиманите изнесувал само 2.332 лица, наспроти 23.242 христијани, или од вкупно 25.611 лица, во кој се вклучени и 37-те Евреи жители на градот Бер, на христијаните отпаѓа 91%, а на муслиманите нешто помалку од 9%⁹.

Ова се бројките и процентите што ги нуди овој попис во однос на бројноста на населението во Солунскиот санџак, поделено по кази. Колку и да е неизбежна извесна резерва кон нив, пред се, поради тоа што станува збор за попис стар повеќе од четири века, тие сепак нудат приближно точна слика за бројноста како и за верската структура на населението на соодветната територија во соодветниот период, што овозможува нивна понатамошна анализа.

Како прв се наметнува впечатокот дека речиси два века по османлиското освојување бројот на христијаните на разгледуваната територија останал доминантен во однос на муслиманите. Тоа укажува на фактот дека, всушност, доаѓањето на османлиите на Балканот не значело никаква “катастрофа” за христијаните како што најчесто е претставувано османлиското владеење на Балканот. Исто така, релативно нискиот процент на муслиманско население покажува дека и колонизаторскиот бран на овие простори бил мошне слаб. Ова уште повеќе добива на значење ако се знае дека Солунската област важи за една од најрано и најсилно колонизираните области на Балканот, затоа што тука бил формиран т.н. Солунски јуручки санџак, а познато е дека Јуруците се

⁷ ДАРМ, фонд Тапу дефтери, м.ф. 1345, сн. 213 б - 259 б; ТДИМН, том IX, книга 2, 15-121.

⁸ ДАРМ, фонд Тапу дефтери, м.ф. 1346, сн. 260 а - 361 а; ТДИМН, том IX, книга 2, 125-346.

⁹ ДАРМ, фонд Тапу дефтери, м.ф. 1346, сн. 362а - 437 б; ТДИМН, том IX, книга 2, 349-536.

сметаат за најраните и главните колонизаторски османлиски елементи на Балканот. Во Солунската каза, се регистрирани 1.534 јуручки семејства и 451 неженет јурук, или вкупно 8.121 лице што изнесува изнесува 20,3% од вкупниот број на муслиманското население во санџакот. Сите тие биле населени во околината на христијански села, во посебни џемаати, или пак формирале свои населби со називи според имињата на џемаатот. Во однос на разместеноста на муслиманското население е присутна уште една специфика што не постои кај христијаните. Имено, близу 30% од муслиманите, односно 11.742 лица, живееле во градските населби, односно во центрите на казите. Во сите нив, со исклучок на Бер, тие се доминантни во однос на христијаните, а во Солун, како што споменавме, се помалубројни од Евреите. За разлика од нив, кај христијаните бројот на градското население изнесувал само 6.706 лица или 4,5%, што го потврдува добро познатиот факт валиден за целиот Балкан, дека селското население на овие простори во огромен процент било христијанско, додека муслиманите доминирале во градските центри.

што се однесува до селата, карактеристично е тоа што бројот на мешаните селски населби во кои живеат христијани и муслимани е мал. Овие мешани населби најчесто се христијански села со христијански називи во кои се среќаваат по неколку муслимански семејства меѓу кои многу често се кријат исламизирани христијани. Создадените населби од страна на муслиманите носат муслимански називи и тие се населени исклучиво со муслимански семејства. Речиси е невозможно да се најде муслиманска населба во која покрај муслиманите живеат и христијани.

Овој попис дава интересни информации и за процесот на исламизацијата, кој во овој период веќе започнал да се засилува на Балканот. Како што веќе споменавме, исламизирани христијани најлесно можат да се препознаат меѓу муслиманите кои живеат во христијанските села. Малубројните муслимански семејства во тие села најчесто го носат презимето Абдулах, кое обично се додавало кон името на новиот муслиман со цел да се избегне спомнувањето на христијанското име на неговиот татко. Но, понекогаш христијанското име на таткото на новиот муслиман е сочувано за што има примери и во нашиот дефтер. Првиот од нив е во селото Валгат (Валгаџи) (ново грчко име: Кампохорион¹⁰), во Солунската каза, каде се запишани тројца муслимани, од кои едниот е Мустафа, син на Абдулах, а другите двајца се: Мехмед

---

¹⁰ СИМОВСКИ, Тодор, Населени места во Егејска Македонија. Географски, етнички и стопански карактеристики, книга прва, Институт за национална историја, Скопје, 1978, 275.

Стамад и Илјас Петко¹¹. Друг таков случај сретнавме во исчезнатото село Бела Црква, во казата Јенице Вардар, во кое се регистрирани двајца муслимани од кои едниот го носи името Вељо Абдулах¹². За разлика од овие ретки примери на зачувавање на татковото христијанско име, примерите со презимето Абдулах зад кои се кријат христијани кои го примиле исламот се многу побројни во сите кази и во оваа прилика ќе наведеме неколку покарактеристични од нив. Во Солунската каза: во селото Кучкар (ново грчко име: Галини¹³), од 23 муслимани дури десетмина го носат презимето Абдулах; во исчезнатото солунско село шамлу од 6 муслимански семејства пет се со патронимот Абдулах, а две лица со презимето Абдулах има и меѓу седуммината неженети муслимани; во селото Лембет (ново грчко име: Ставрполис¹⁴) меѓу 6 муслимански семејства пет се со патронимот Абдулах¹⁵. Во казата Аврет Хисар: селото Спанчево (ново грчко име: Латомион¹⁶) од 7 муслимански семејства, пет се со презимето Абдулах; во самиот Аврет Хисар од 23 семејства - 14 се Абдулах; селото Богородица (во Р. Македонија) од 9 муслимански семејства - 6 се Абдулах, а од 13 неженети 6-мина се, исто така, Абдулах; во селото Прдејци (Р. Македонија) од 5 муслимани - 4 се Абдулах¹⁷. Во казите Јенице Вардар и Воден: селото Продром од 6 муслимански семејства 4 се со презимето Абдулах; во селото Пископија (ново грчко име: Епископи¹⁸) од 5 муслимански семејства - 3 се Абдулах; во селото Палеохор сите 3 муслимански семејства се со презимето Абдулах; во селото Албохор од 7 семејства 4 се Абдулах; во селото Полјани (ново грчко име: Поликарпион¹⁹) од 5 семејства 4 се со презимето Абдулах²⁰ и т.н. Иако не може со стопроцентна сигурност да се тврди дека зад секој патроним Абдулах се крие исламуизиран христијанин, сепак големото

¹¹ ДАРМ, фонд Тапу дефтери, м.ф. 1345, сн. 170 б; ТДИМН, том IX, книга 1, 407.

¹² ДАРМ, фонд Тапу дефтери, м.ф. 1346, сн. 349 б; ТДИМН, том IX, книга 2, 325.

¹³ СИМОВСКИ, Т., цит. труд, 393.

¹⁴ Исто, 435.

¹⁵ ДАРМ, фонд Тапу дефтери, м.ф. 1345, сн. 170а- 170 б; 175а; 201а ТДИМН, том IX, книга 1, 406; 419; 497.

¹⁶ СИМОВСКИ, Т., цит. труд, 362.

¹⁷ ДАРМ, фонд Тапу дефтери, м.ф. 1345, сн. 216а; 223б; 233б; 238а-239б; ТДИМН, том IX, книга 2, 21; 36; 60-61; 72.

¹⁸ СИМОВСКИ, Т., цит. труд, 264.

¹⁹ Исто, 230.

²⁰ ДАРМ, фонд Тапу дефтери, м.ф. 1346, сн. 273 б; 282 б; 328 б; 337а; ТДИМН, том IX, книга 2, 148; 168; 275; 296.

присуство на тоа презиме меѓу малубројните муслимани во овие христијански села, ја прави мошне цврста претпоставката дека станува збор за христијани кои ја прифатиле новата вера. Аргумент кој ја зацврстува оваа претпоставка е фактот што фреквенцноста на името Абдулах кај муслиманските жители на чисто муслиманските населби ниту оддалеку не е толку голема како кај муслиманите во христијанските села.

Судејќи според релативно нискиот процент на муслиманско население во Солунскиот санџак, може да се каже дека процесот на исламизацијата на оваа територија, не бил масовен, ниту пак се течел брзо. Тоа бил процес кој се одвивал во текот на сета османлиска доминација на овие простори, но кој никогаш не ги достигнал размерите на “катастрофа” за христијаните. Една од причините за тоа е што османлиската држава никогаш не застанала зад тој процес, ниту преземала присилни мерки за промена на верата на своите немуслимански поданици.

Кога зборуваме за демографската структура на населението во Солунскиот санџак, не може а да не биде споменат феноменот со еврејското население во градот Солун. Како што споменавме тие се најбројни жители во градот и ги има повеќе отколку муслиманите и христијаните заедно. Во најголем дел станува збор за т.н. Евреи - Сефарди, доселени од Иберискиот полуостров по нивното протерување во 1492 г. од страна на шпанската кралска двојка Изабела и Фердинанд²¹. Освен од Иберискиот полуостров во Солун имало Евреи и од Апенинскиот полуостров, Сицилија и Германија, кои ја искористиле толерантната конфесионална политика на османлиската држава и се населиле во неа. Во пописот од 1568/69 г. солунските Евреи чиј број, како што видовме, изнесувал 18.013²², се поделени во џемаати кои ги има вкупно 23 и кои ги носат називите на областите од каде доселениците дошле. Нивните имиња се: шпанија, Сицилија, Магриб, Лисабон, Италијан, Оргона, Езхаим, Стара Каталонија, Арагон, Стара Сицилија, Каталан, друго име Геруш, Шелом,

---

²¹ Се претпоставува дека бројот на Евреите кои го напуштиле Иберискиот Полуостров изнесувал околу 300.000, од кои околу една третина се населиле во Османлиската Империја. Види: ТОДОРОВ, Николай, Еврејското население в балканските провинции на османската империя през XV-XIX в., во: Проучуванија за историјата на еврејското население в болгарските земи XV-XIX век, Софија, 1980, 9; EMMANUEL, I. S., Histoire des Izraelites de Salonique, T. I, Paris, 1936, 57; NEHAMA, J., Histoire des Israelites de Salonique, T. II, Salonique, 1935, 148-149; ПАНОВА, Снешка, Еврејската општина в болгарските земи през XVI-XVIII в., во: Проучуванија за историјата на еврејското население в болгарските земи XV-XIX век, Софија, 1980, 21.

²² Овој број речиси се поклопува со бројот на Евреите даден во некои деруги извори кој се движи околу 20.000 лица. Види: EMMANUEL, I. S., цит. труд, 58, забел. 9; ИШИРКОВ, А., Град Солун, Зборник Солун, Софија, 1934, 12.

Мадрас, Апулија, Прованса, Геруш Кастилија, Евора Португал, Аламан, Геруш Калавриш (Калабрија), Истрова, Стар Калавриш, Нов Португал, Крф²³. Поради вака големиот број на Евреи, во него, Солун бил наречен: Град - мајка на Израел.

Исто така, кога станува збор за Солунскиот санџак, неизбежно е да се споменат и манастирите од полуостровот Света Гора која влегувала во составот на овој санџак. Според овој попис, во посебна ставка под наслов "Приход од закупнината на калуѓерите на Света Гора", стои запишано дека на Света Гора има вкупно 19 манастири со 1.500 калуѓери, кои плаќаат вкупна закупнина од 70.000 акчиња. Манастирите освен од споменатата давачка, биле ослободени од другите даноци и не го плаќале ниту ушурот од земјоделските, лозовите и градинарските насади, ниту пак вонредните даноци (*avariz-i divaniyye*)²⁴.

На крајот би сакале да истакнеме уште два интересни аспекти поврзани со карактерот на османлиското владеење на балканските простори, а кои можат да се извлечат од овој пописен дефтер. Прво, на територијата на Солунскиот санџак османлиите ги задржале старите градски населби и со исклучок на Енице Вардар кој бил подигнат од страна на познатиот османлиски војсководач Евренос - бег на местото на стариот предосманлиски град наречен Пазар²⁵, не формирале нова градска населба. Тоа покажува дека османлиите немале намера, ниту пак интерес да формираат нови градски населби. По правило, затекнатите градови во освоената област тие ги населувале со муслиманско население, правејќи ги центри на управната, воената и духовната власт, а нешто подоцна тие прераснувале и во стопански и трговски центри. Всушност, сите македонски градови веќе во XVI в. достигнале голем стопански и економски развој, неспоредлив со нивниот стопански развој во предосманлискиот период. Вториот аспект е поврзан со вкупниот број на населени места во овој санџак, што може да индицира заклучок и за поголема територија. Како што споменавме, во овој пописен дефтер регистрирани се близу 600 населени места, чиј најголем дел егзистирал и во предосманлискиот период. Континуитетот на постоењето на оваа мрежа од населби два века по доаѓањето на османлиите, покажува дека немало никаква "катастрофа" во смисла на опустошување на цели области по освојувањето. Исто како што немало, всушност, никаква катастрофа ниту во однос на

²³ ДАРМ, фонд Тапу дефтери, м.ф. 1345, сн. 23 б - 45 б; ТДИМН, том IX, книга 1, 60-94.

²⁴ ДАРМ, фонд Тапу дефтери, м.ф. 1345, сн. 100 б; ТДИМН, том IX, книга 2, 224-225.

²⁵ СИМОВСКИ, Т., цит. труд, 196.

условите за опстојувањето на христијанското население на Балканот по османлиското освојување.

Литература:

- БАБИНГЕР, Франц, 1968, *Мехмед Освајач и његово доба*, Нови Сад:
- FRANKO, M., 1897, *Essai sur l'histoire des Israelites de l'Empire Ottoman*, Paris:
- EMMANUEL, I. S., 1936, *Histoire des Israelites de Salonique, T. I*, Paris:
- ИШИРКОВ, А., 1934, *Град Солун*, Зборник Солун, Софија:
- НЕНАМА, Ј., 1935, *Histoire des Israelites de Salonique, T. II*, Salonique:
- ПАНОВА, Снешка, 1980, Еврејската општина во бугарските земи през XVI-XVIII в., во: *Проучувања за историјата на еврејското население во бугарските земи XV-XIX век*, Софија: БАН.
- РАДОНЧИЌ, Јован, 1942, *Бураџ Касириоџи Скендербеџ и Албанија у XV веку*, Београд: СКА, Споменик ХCV, Други разред 74.
- СИМОВСКИ, Тодор, 1978, *Населени места во Егејска Македонија. Географски, етнички и сџојански карактеристики, книга прва*, Скопје: Институт за национална историја.
- СТОЈАНОВСКИ, Александар, 1973, Административно-територијалната поделба на Македонија под османлиска власт до крајот на XVII век, *Гласник на Институтот за национална историја, XVII/2*, Скопје, Институт за национална историја, 129-145.
- ТОДОРОВ, Николај, 1980, *Еврејското население во балканските провинции на османската империја през XV-XIX в.*, во: *Проучувања за историјата на еврејското население во бугарските земи XV-XIX век*, Софија: БАН
- Турски документи за историјата на македонскиот народ. Опширен јојисен дефтер за Солунскиот санџак од 1568/69 година, том IX, книга 1.* Превод, редакција и коментар Д-р Александар СТОЈАНОВСКИ, Државен Архив на Република Македонија, Скопје, 2002;
- Турски документи за историјата на македонскиот народ. Опширен јојисен дефтер за Солунскиот санџак од 1568/69 година, том IX, книга 2.* Превод, редакција и коментар Д-р Александар СТОЈАНОВСКИ, Државен Архив на Република Македонија, Скопје, 2004.
- Државен Архив на Република Македонија, Фонд: Тапу дефтери, М.Ф. 1345 и М.Ф. 1346.